

listopad – grudzień

11–12/2019

PALESTRA

Pismo Adwokatury Polskiej

KRPG

**ZMIANY
W PROCEDURZE
CYWILNEJ 2019**

listopad–grudzień

11–12/2019

PALESTRA

P i s m o A d w o k a t u r y P o l s k i e j

Rok LXIV nr 744–745

Naczelna Rada Adwokacka

Spis treści

ZMIANY W PROCEDURZE CYWILNEJ

Artykuły

Maciej Gutowski, Piotr Kardas

O nowym modelu polskiej procedury cywilnej – uwagi wprowadzające do „Palestry” 11–12/2019 poświęconej nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego 7

Piotr Ryłski

O nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego ustawą z 4.07.2019 r. w ogólności 15

Andrzej Tomaszek

Nowe powinności adwokackie po nowelizacji procedury cywilnej 36

Anna Machnikowska

Organizacja procesu cywilnego przed sądem pierwszej instancji z perspektywy posiedzenia przygotowawczego 49

Krzysztof Knoppek

Dowody i postępowanie dowodowe w sprawach cywilnych po nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z 4.07.2019 r. 66

Kinga Flaga-Gieruszyńska

Środki dowodowe i postępowanie dowodowe w nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z 4.07.2019 r. 87

Marcin Dziurda

Dowód z zeznań świadka na piśmie 103

Dariusz Chrapoński

Odrębne postępowanie w sprawach gospodarczych – zarys regulacji 113

Lukasz Błaszczak	
Umowa dowodowa jako przykład nowej instytucji w Kodeksie postępowania cywilnego (art. 458 ^o k.p.c.)	128
Andrzej Kubas	
Nadużycie prawa procesowego – próba oceny ostatnich zmian legislacyjnych	165
Andrzej Jakubecki	
Sankcje za nadużycie uprawnień procesowych w Kodeksie postępowania cywilnego	181
Aneta Mendrek	
Koszty procesu w świetle nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z 4.07.2019 r.	200
Aneta Mendrek	
Nowe unormowania kosztów sądowych w sprawach cywilnych wynikające z nowelizacji z 4.07.2019 r.	215
Andrzej Michałowski, Paweł Milart	
Pouczenie przewodniczącego o prawdopodobnym wyniku sprawy – pożegnanie z sędzią Sfinksem	232
Tadeusz Zembrzuski	
Zażalenie po nowelizacji, czyli o standardzie środka zaskarżenia	242
Marta Janina Skrodzka, Agnieszka Zemke Górecka	
Instytucja mediacji w polskim porządku prawnym – jej rozwój i przyszłość w sporach z zakresu prawa cywilnego	263
Dobrosława Tomzik	
Mediacje z polecenia sądu a szczególna forma czynności prawnych – uwagi <i>de lege lata</i> i <i>de lege ferenda</i>	274
Skorowidz „Palestry” za rok 2019	
Skorowidz przedmiotowy	281
Skorowidz alfabetyczny autorów	287
Table of contents	295

Pojęcia kluczowe: *nowelizacja postępowania cywilnego, usprawnienie i przyspieszenie postępowania, efektywność ochrony prawnej, środki zaskarżenia, środki odwoławcze, zażalenie, zażalenie poziome, dewolutywność, instancja sądowa, nadużycie prawa procesowego, pozostawienie pisma w aktach sprawy bez nadawania mu biegu*

Artykuły

Tadeusz Zembrzusi

ZAŻALENIE PO NOWELIZACJI, CZYLI O STANDARDZIE ŚRODKA ZASKARŻENIA

Każdy system środków zaskarżenia musi mieć określone granice i optymalny kształt, uwzględniać różne wartości, założenia i efekty, które mogą uwidocznić się w praktyce sądowej. Modyfikowaniu środków zaskarżenia powinno towarzyszyć dążenie do zapewnienia jasności i przejrzystości instytucji prawnych. Potrzeba wzmacniania gwarancji realizacji konstytucyjnego prawa do rozpoznania spraw cywilnych bez niepotrzebnego i zbędnego przedłużania postępowania nie budzi wątpliwości. Nowelizacja przepisów regulujących zażalenie i postępowanie wywołane jego wniesieniem uwidacznia jednak zarówno zalety, jak i mankamenty wprowadzanych rozwiązań.

Dewolutywność jest pojęciem, które wykształciło się w ścisłym związku ze środkami odwoławczymi. Dewolutywność była dotychczas uznawana za element należący do istoty tego środka prawnego. Nowelizacja z 2019 r. wprowadziła rozwiązanie, że kwestie incydentalne są rozpoznawane przez inny skład sądu tej samej instancji. Rangę zasady uzyskało tzw. zażalenie poziome, rola zażalenia klasycznego została zaś zmarginalizowana. Instancyjność procesu decyzyjnego powinna odnosić się do pierwszego rozstrzygnięcia sprawie. Zażalenie współkształtuje system dwuinstancyjnego postępowania w sprawach cywilnych, powinno co do zasady zakładać występowanie nierównorzędnych szczebli w hierarchii organów wymiaru sprawiedliwości. Dokonane zmiany komplikują system środków zaskarżenia. Mogą być źródłem nieporozumień nie tylko wśród stron procesu, lecz także wśród sędziów i zawodowych pełnomocników.

Możliwość pozostawiania w aktach sprawy zażaleń wnoszonych jedynie w celu przewleczenia postępowania należy zaaprobować. Zmiana wychodzi naprzeciw

potrzebom praktyki i eliminuje zdiagnozowane zagrożenia. Sąd bada, czy skarżący czyni użytek z zażalenia zgodnie z jego celem, czy też jego działania są ukierunkowane na przewleczenie postępowania. Ustawodawca wprowadził sankcję polegającą na niepodejmowaniu przez sąd czynności w razie wniesienia przez stronę zażalenia w sposób niezgodny z jego przeznaczeniem. Wniesienie zażalenia, którego celem nie jest wyłącznie przewleczenie postępowania, nie jest sankcjonowane pozbawieniem skarżącego prawa do uzyskania rozstrzygnięcia o zasadności żądania.

I. Trwałość unormowań prawnych bywa wartością niedocenianą, wielokrotnie ustępuje zjawisku nadmiernej płynności, określanej niekiedy mianem huśtawki legislacyjnej¹. Zmiany dokonane ustawą z 4.07.2019 r.² w istotny sposób wpływają na organizację pracy sądów oraz na przebieg postępowań w sprawach cywilnych. Są wśród nich mechanizmy oczekiwane i pożądane, lecz nie brakuje także konstrukcji kontrowersyjnych i wzbudzających wątpliwości. Praktyka będzie musiała zmierzyć się zarówno z rozwiązaniami o rewolucyjnym charakterze, do których można zaliczyć m.in. wprowadzenie postępowania przygotowawczego, skodyfikowanie instytucji naruszenia prawa procesowego czy przywrócenie postępowania w sprawach gospodarczych, jak i zmiany o mniejszej wadze. Zakres, obszerność nowelizacji oraz etapowość wprowadzonych zmian utrudniają jej właściwą analizę i uporządkowanie. Niektóre wykreowane uprawnienia i obowiązki mogą zaskakiwać i wprowadzać dezorientację nie tylko wśród stron oraz uczestników postępowań sądowych, lecz także w gronie zastępujących ich profesjonalnych pełnomocników.

Zazwyczaj o potrzebie radykalnej zmiany systemu środków prawnych decyduje wiele czynników³. Środki zaskarżenia są jednym z trudniejszych pod względem legislacyjnym elementów każdej ustawy procesowej⁴, zmiany w tym zakresie można zaś uznać za istotny element nowelizacji z 2019 r.⁵, określanej nieraz górnolotnie mianem reformy postępowania cywilnego. Jednym z najważniejszych i najbardziej widocznych celów ustawodawcy było dążenie do upraszczania i przyspieszania postępowania⁶. W postępowaniu odwoławczym istotny jest czynnik czasu, a kształt środków zaskarżenia i przebieg postępowania wywołanego ich wniesieniem są jed-

¹ Por. A. Jeziorski, *Skład sądu I instancji przy ponownym rozpoznawaniu sprawy (art. 388 § 1 k.p.c.)*, „Palestra” 1977/5, s. 79.

² Ustawa z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2019 r. poz. 1469).

³ Zob. T. Wiśniewski, *Czy potrzebne są zmiany w systemie środków zaskarżenia w postępowaniu cywilnym?*, „Polski Proces Cywilny” 2011/2, s. 7.

⁴ Zob. P. Grzegorzcyk, *Dopuszczalność i kształt apelacji w postępowaniu cywilnym – perspektywy przyszłej regulacji z uwzględnieniem standardów konstytucyjnych i międzynarodowych (w:) Postępowanie rozpoznawcze w przyszłym Kodeksie postępowania cywilnego*, red. K. Markiewicz, A. Torbus, Warszawa 2014, s. 222.

⁵ Zob. T. Zembrzusi, *Dokąd zmierza apelacja w postępowaniu cywilnym*, „Przegląd Sądowy” 2019/7–8, s. 47.

⁶ Por. M. Klonowski, *Kierunki zmian postępowania cywilnego w projekcie Ministra Sprawiedliwości ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw z 27.11.2017 r. – podstawowe założenia, przegląd proponowanych rozwiązań oraz ich ocena*, „Polski Proces Cywilny” 2018/2, s. 183.

nym z zagadnień rzutujących na rzetelność, efektywność i kompleksowość ochrony prawnej w sprawach cywilnych.

Współczesnego procesu cywilnego nie można wyobrazić sobie bez zażalenia, jako powszechnie stosowanego zwyczajnego środka odwoławczego, będącego naturalnym uzupełnieniem apelacji. Ocena zasadności tego środka nie polega *prima facie* na stosowaniu prawa materialnego; sąd w zasadzie nie dokonuje oceny przedmiotu powództwa, a rozstrzygnięcie zasadności zdecydowanej większości zażaleń nie wymaga przeprowadzenia postępowania dowodowego. Wniesienie i obowiązek rozpoznania każdego zażalenia – z założenia przez sąd wyższego rzędu – przedłuża wprawdzie postępowanie w sprawie, lecz stanowi gwarancję jego prawidłowego przeprowadzenia. Powyższe zdanie, zawierające jak się wydaje oczywiste i ugruntowane stwierdzenie, wymaga skonfrontowania z nowelizacją i dokonywanymi przeobrażeniami prawa procesowego.

W ocenie projektodawcy dotychczasowe przepisy regulujące postępowanie zażaleniowe „nie spełniały celu w postaci poddania kontroli rozstrzygnięcia sądu w kwestii incydentalnej, ważnej, ale nie rozstrzygającej dla procesu cywilnego”⁷. Zwrócono uwagę, że czas trwania wywołanego wniesieniem zażalenia „zbliza się do czasu rozpoznania apelacji (...) postępowania zażaleniowe bywają wykorzystywane w celu przedłużenia postępowania głównego, zaś sądy – zazwyczaj II instancji – są zmuszane do zajmowania się kwestiami drobnymi, o nikłej wadze procesowej i stopniu komplikacji”. Po pierwsze, jako remedium na zgłaszane zastrzeżenia i obserwowane niedoskonałości zaproponowano zwiększenie zakresu tzw. zażalenia poziomego. Rozpoznawaniu kwestii incydentalnych przez inny skład sądu tej samej instancji nadano rangę zasady, od której odstępstwo ma odnosić się tylko do „postanowień w taki czy inny sposób kończących postępowanie lub przerywających bieg postępowania w danym sądzie”. Zaletą tego rozwiązania ma być rzekoma redukcja trudności organizacyjnych i uproszczenie postępowania (w związku z brakiem konieczności przekazywania akt sprawy do sądu przełożonego), co przekładać ma się na obniżenie kosztów procesu. Twórcy ustawy zamierzali w ten sposób wyraźnie „rozgraniczyc kompetencje sądu I i II instancji, temu drugiemu pozostawiając merytoryczną kontrolę wyniku postępowania i odciążając go od rozstrzygania kwestii drobnych”. Drugą charakterystyczną zmianą wyrażającą dążenie do przyspieszenia postępowania jest uniemożliwienie wnoszenia zażaleń jedynie dla zwłoki, w tym zwłaszcza tzw. kaskadowych zażaleń⁸. Pozostawienie zażalenia w aktach sprawy bez podejmowania dalszych czynności ma być jednym z mechanizmów konkretyzujących wyrażony w art. 4¹ k.p.c. zakaz nadużywania praw procesowych⁹. Uwagi zostaną ograniczone do dwóch wskazanych mechanizmów, które w istotny sposób

⁷ Zob. uzasadnienie projektu ustawy (druk 3137), <http://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/PrzebiegProc.xsp?nr=3137>. Dalsze cytaty bez wskazania źródła pochodzą z uzasadnienia projektu ustawy.

⁸ Por. M. Klonowski, *Kierunki zmian...*, s. 199.

⁹ Na temat wprowadzania tej konstrukcji na grunt procesu cywilnego szerzej zob. J. Gudowski, *Nadużycie prawa procesowego cywilnego w postępowaniu rozpoznawczym (in ampliore contextu)* (w:) *Nadużycie prawa procesowego cywilnego*, red. P. Grzegorzczak, M. Walasik, F. Zedler, Warszawa 2019, s. 27.

wpływają na charakter środka zaskarżenia oraz na przebieg postępowania wywołanego jego wniesieniem.

Realizacja konstytucyjnych gwarancji i praw procesowych związanych z zaskarzaniem orzeczeń jest już zasadniczo zapewniona dzięki apelacji. Należy jednak uwzględnić czynnik urzeczywistniania tzw. sprawiedliwości proceduralnej¹⁰. Sprawiedliwość proceduralna wymaga poszanowania podstawowych wartości charakteryzujących państwo prawa, takich jak bezpieczeństwo prawne, przewidywalność, zasada legalizmu czy zaufanie do prawa¹¹. Powstaje pytanie, na ile przeobrażenia instytucji zażalenia zwiększają efektywność i sprawność postępowania wywołanego jego wniesieniem, a w jakim stopniu stwarzają zagrożenia, wzbudzają wątpliwości i zastrzeżenia co do prawidłowości ukształtowania i charakteru instrumentu procesowego.

II. Zwiększenie zakresu zastosowania zażalenia poziomego może *prima facie* wydawać się trafnym i udanym rozwiązaniem. Do odbiorcy przemawia argumentacja akcentująca zalety wynikające z usprawnienia postępowania wpadkowego i incydentalnego, co powinno przekładać się na czas trwania postępowania w sprawie. Zmniejszenie obciążenia sądów wyższego szczebla na rzecz zwiększenia kompetencji sądów pierwszej instancji ma także w pozytywny sposób przełożyć się na przebieg postępowania odwoławczego co do istoty sprawy.

Analiza znaczenia i skutków nowelizacji wymaga odniesienia się do podstawowych kwestii, które być może umknęły ustawodawcy lub nie zostały poddane pogłębionej i gruntownej refleksji. Pożądane jest odniesienie się do charakteru instytucji zażalenia jako środka służącego do zaskarzania orzeczeń procesowych za pomocą odrębnego środka zaskarżenia¹². Bezpośrednim jego celem jest dążenie do zakwestionowania i obalenia zaskarżonego rozstrzygnięcia¹³. Wniesienie zażalenia wszczyna postępowanie o charakterze kontrolnym w celu ostatecznego rozstrzygnięcia kwestii formalnych wynikłych w toku sprawy, czyli weryfikacji czynności decyzyjnych sądu niebędących orzeczeniami co do istoty sprawy. Na tle kontroli prowadzonej niejako obok głównego nurtu sprawy z założenia ma być postępowaniem „incydentalnym, szybszym i mniej formalistycznym”¹⁴.

Instytucja zażalenia nie ma współcześnie jednolitego kształtu, lecz obejmuje środki prawne o zróżnicowanej konstrukcji i celu¹⁵. Na przestrzeni lat utraciła jednolity charak-

¹⁰ Por. wyrok TK z 27.03.2007 r. (SK 3/05), OTK-A 2007/3, poz. 32.

¹¹ Zob. T. Zembrzusi, *Skarga kasacyjna. Dostępność w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2011, s. 82.

¹² Zob. M. Michalska-Marciniak, *Zasada instancyjności w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2013, s. 334.

¹³ Szerzej zob. S. Hanausek, *System zaskarżania orzeczeń sądowych w nowym polskim postępowaniu cywilnym*, „Studia Cywilistyczne” 1967/9, s. 142.

¹⁴ Zob. M. Piekarski, *Zażalenie w postępowaniu cywilnym*, „Palestra” 1960/3, s. 16.

¹⁵ Mianem zażalenia są określane nie tylko środki zaskarżenia o charakterze odwoławczym, lecz także instytucje o charakterze zbliżonym nawet do pozwu. Szerzej zob. W. Broniewicz, *Istota i rodzaje zażalenia w postępowaniu cywilnym*, „Przegląd Sądowy” 2001/1, s. 18; T. Zembrzusi, *Zażalenie (w:) System Prawa Procesowego Cywilnego*, red. T. Ereciński, t. 3, *Środki zaskarżenia*, red. J. Gudowski, Warszawa 2013, cz. 1, s. 388.

ter, kolejne akty nowelizacyjne pogłębiały zaś jej „rozcłonkowanie”¹⁶. Pojawienie się nowych rodzajów (modeli) zażalenia, odbiegających w mniejszym lub większym stopniu od klasycznego wzorca¹⁷, nie podważa jednak założenia, że zażalenie należało i należy postrzegać przede wszystkim jako zwykły środek odwoławczy w toku instancji. Kodeksowy podział środków zaskarżenia (art. 363 § 1 k.p.c.) wyróżnia środki odwoławcze oraz inne środki zaskarżenia¹⁸. Podział ten ma charakter dychotomiczny, a za jego kryterium przyjmuje się dewolutywność¹⁹, która jest rozumiana jako przeniesienie rozpoznania środka zaskarżenia do sądu wyższego szczebla, względnie jako dążenie do uchylenia lub zmiany orzeczenia sądowego przez wywołanie orzeczenia sądu wyższej instancji²⁰. Środkami niedewolutywnymi są środki, których wniesienie powoduje wszczęcie i przeprowadzenie kontroli przed tym samym sądem. Dewolutywność jest pojęciem, które wykształciło się w ścisłym związku ze środkami odwoławczymi²¹. Podkreślenia wymaga, że dewolutywność, charakteryzująca zażalenie jako środek odwoławczy, była uznawana dotychczas za element należący do istoty tego środka prawnego²². W takim – można by rzec „klasycznym” – ujęciu zażalenie zalicza się do środków odwoławczych.

Nowelizacja zawężyła zawarty w art. 394 k.p.c. katalog orzeczeń zaskarżalnych zażaleniem. *De lege lata* zażalenie do sądu drugiej instancji przysługuje na postanowienia sądu pierwszej instancji kończące postępowanie w sprawie, a ponadto na postanowienia i zarządzenia przewodniczącego wprost wymienione w tym przepisie. Katalog zaskarżalnych orzeczeń ograniczono do 6 punktów²³ – zamiast dotychczasowych 15 punktów.

¹⁶ Zob. T. Wiśniewski, (w:) *Skarga nadzwyczajna w świetle systemu środków zaskarżenia w postępowaniu cywilnym*, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2019, s. 39.

¹⁷ Por. W. Grański, M. Sawczuk, *Model zażalenia*, „Problemy Egzekucji Sądowej” 2001/14, s. 47; M. Malczyk, *Zażalenie w postępowaniu cywilnym do Sądu Najwyższego jako gwarancja konstytucyjnego prawa do sądu – uwagi na tle art. 394¹ § 1 k.p.c. (czego oczekujemy od przyszłego Kodeksu postępowania cywilnego)* (w:) *Postępowanie rozpoznawcze w przyszłym Kodeksie postępowania cywilnego*, red. K. Markiewicz, A. Torbus, Warszawa 2014, s. 858.

¹⁸ Szerzej zob. W. Siedlecki, *System środków zaskarżenia według nowego kodeksu postępowania cywilnego*, „Państwo i Prawo” 1965/5–6, s. 694.

¹⁹ Zob. T. Wiśniewski, *Problematyka instancyjności postępowania sądowego w sprawach cywilnych* (w:) *Ars et usus. Księga pamiątkowa ku czci Sędziego Stanisława Rudnickiego*, Warszawa 2005, s. 320.

²⁰ Szerzej zob. W. Siedlecki, *Podstawy rewizji cywilnej*, Warszawa 1959, s. 22; S. Hanausek, *Orzeczenie sądu rewizyjnego w procesie cywilnym*, Warszawa 1966, s. 12; B. Bładowski, *Środki odwoławcze w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2007, s. 25.

²¹ Zob. T. Erciński, *Wprowadzenie do zaskarżania orzeczeń w postępowaniu cywilnym* (w:) *System Prawa Procesowego Cywilnego*, red. T. Erciński, t. 3, *Środki zaskarżenia*, red. J. Gudowski, Warszawa 2013, cz. 1, s. 109. Por. uchwała SN z 18.03.2005 r. (III CZP 97/04), OSNC 2006/2, poz. 24.

²² Zob. W. Siedlecki, *Zażalenie w procesie cywilnym de lege lata i de lege ferenda* (I), „Nowe Prawo” 1960/4, s. 469; J. Krajewski, *Zażalenie w postępowaniu cywilnym*, „Palestra” 1973/11, s. 8; T. Zembrzusi, *Zażalenie...*, s. 391.

²³ 1) zwrot pisma wniesionego jako pozew, z którego nie wynika żądanie rozpoznania sprawy; 2) zwrot pozwu; 3) odmowa odrzucenia pozwu; 4) przekazanie sprawy sądowi równorzędnemu lub niższemu albo podjęcie postępowania w innym trybie; 5) zawieszenie postępowania i odmowa podjęcia zawieszono postępowania; 6) zwrot kosztów, określenie zasad ponoszenia przez strony kosztów procesu, zwrot opłaty lub obciążenie kosztami sądowymi – jeżeli strona nie składa środka zaskarżenia co do istoty sprawy.

W art. 394^{1a} k.p.c. wymieniono natomiast orzeczenia zaskarżalne do innego składu sądu pierwszej instancji. W tym wypadku ustawowy katalog objął aż 15 kategorii orzeczeń²⁴, wśród których znalazły się tak istotne rozstrzygnięcia, jak postanowienia w przedmiocie przyznania prawa ubogich, odmowy uzasadnienia orzeczenia czy odrzucenia środka zaskarżenia²⁵. Wymienione w tym przepisie postanowienia z uwagi na przedmiot rozstrzygnięcia są tożsame z postanowieniami, które dotychczas były zaskarżalne zażaleniem zwykłym (klasycznym)²⁶. Kompetencję do rozpoznania środka zaskarżenia przypisano sądowi pierwszej instancji. Za wystarczające uznano zbadanie zażalenia przez ten sam sąd, który wydał postanowienie, jednak w innym składzie²⁷. Dokonaną zmianę skwitowano stwierdzeniem, że „można się spierać, czy niektóre sytuacje, jak np. odmowa uzasadnienia orzeczenia oraz jego doręczenia, nie powinny znaleźć się w katalogu wymienionym w art. 394 k.p.c.”. Znaczące zmiany zostały dokonane również w treści art. 394² k.p.c., rozszerzono bowiem katalog postanowień, od których przysługuje zażalenie poziome rozpoznawane przez sąd drugiej instancji²⁸, a nie przez Sąd Najwyższy. W tym wypadku największe wątpliwości wiążą się z zamieszczeniem w tymże katalogu postanowienia w przedmiocie odrzucenia apelacji²⁹.

²⁴ 1) odmowa zwolnienia od kosztów sądowych lub cofnięcie takiego zwolnienia oraz odmowa ustanowienia adwokata lub radcy prawnego lub ich odwołanie; 2) oddalenie opozycji przeciwko wstąpieniu interwenienta ubocznego oraz niedopuszczenie interwenienta do udziału w sprawie wskutek uwzględnienia opozycji; 3) rygor natychmiastowej wykonalności; 4) wstrzymanie wykonania prawomocnego orzeczenia do czasu rozstrzygnięcia skargi o wznowienie postępowania; 5) stwierdzenie prawomocności orzeczenia; 6) skazanie świadka, biegłego, strony, jej pełnomocnika oraz osoby trzeciej na grzywnę, zarządzenie przymusowego sprowadzenia i aresztowania świadka oraz odmowa zwolnienia świadka i biegłego od grzywny i świadka od przymusowego sprowadzenia; 7) odmowa uzasadnienia orzeczenia oraz jego doręczenia; 8) sprostowanie lub wykładnia orzeczenia albo ich odmowa; 9) zwrot zaliczki, zwrot kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej z urzędu oraz wynagrodzenie biegłego, mediatora i należności świadka, a także koszty przyznane w nakazie zapłaty, jeżeli nie wniesiono środka zaskarżenia od nakazu; 10) oddalenie wniosku o wyłączenie sędziego; 11) zatwierdzenie ugody zawartej przed mediatorem; 12) odrzucenie zażalenia; 13) odrzucenie skargi na orzeczenie referendarza sądowego; 14) zatwierdzenie ugody w sprawie odwołania do sądu ochrony konkurencji i konsumentów; 15) wstrzymanie wykonania decyzji, w przypadku zawieszenia postępowania, na zgodny wniosek stron zamierzających zawrzeć ugody w sprawie odwołania do sądu ochrony konkurencji i konsumentów.

²⁵ Zażalenia lub skargi na orzeczenie referendarza sądowego.

²⁶ Lub w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego zostały uznane za wymagające stworzenia dla nich mechanizmu kontroli.

²⁷ W razie braku możliwości utworzenia składu do rozpoznania zażalenia w sądzie pierwszej instancji zażalenie podlega przekazaniu sądowi drugiej instancji. Podstawą do przekazania jest notatka stwierdzająca taką okoliczność.

²⁸ 1) odrzucenie apelacji; 2) odmowa ustanowienia adwokata lub radcy prawnego; 3) oddalenie wniosku o wyłączenie sędziego; 4) zwrot kosztów procesu, o ile nie wniesiono skargi kasacyjnej; 5) zwrot kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej z urzędu; 6) skazanie świadka, biegłego, strony, jej pełnomocnika oraz osoby trzeciej na grzywnę; 7) zarządzenie przymusowego sprowadzenia i aresztowania świadka; 8) odmowa zwolnienia świadka i biegłego od grzywny i świadka od przymusowego sprowadzenia – z wyjątkiem postanowień wydanych w wyniku rozpoznania zażalenia na postanowienie sądu pierwszej instancji.

²⁹ Por. A. Kościółek, *Regulacja prawna apelacji w świetle nowelizacji k.p.c.*, „Monitor Prawniczy” 2091/21, s. 1160.

III. Zażalenie poziome jest relatywnie nowym rodzajem zażalenia³⁰, wzorowanym na rozwiązaniach funkcjonujących w postępowaniu karnym³¹, umiejscowionym dotychczas w art. 394² k.p.c. Ma charakter suspensywny i reformatoryjny, jego odmienność wynika z nieprzenoszenia rozpoznania środka odwoławczego. Zgodzić się można ze stwierdzeniem ustawodawcy, że jest ono „instytucją stosowaną, okrzeplą i nie sprawia kłopotów orzeczniczych”. Spostrzeżenie to skłoniło autorów nowelizacji do wyrażenia przekonania, że powierzenie kontroli prawidłowości (legalności i celowości) postanowienia ma jakoby wyłącznie charakter ewolucyjny, a nie rewolucyjny. Z drugim założeniem nie można się jednak zgodzić.

Zażalenie poziome (zażalenie o skutku horyzontalnym) stało się podstawowym rodzajem zażalenia w postępowaniu rozpoznawczym³²; objęło swym zakresem przynależne dotychczas zażaleniu klasycznemu orzeczenia i kwestie procesowe, które sam projektodawca uznał za „choć formalnie incydentalne, to jednak z praktycznego punktu widzenia decydujące o bycie lub toku sprawy”. Mechanizm, w którym rolę organu kontrolującego pełni inny skład tego samego sądu, można określić mianem zaskarżenia poziomego. Charakter zasady uzyskała zatem „instancja pozioma” – oksymoron utworzony przez zestawienie wyrazów o przeciwstawnych znaczeniach³³. Ustawodawca nie uregulował jednak w sposób kompleksowy wymagań zażalenia poziomego i przebiegu postępowania wywołanego jego wniesieniem, odsyłając do odpowiedniego stosowania przepisów o zażaleniu zwykłym (art. 394 § 2 i 397 k.p.c.), któremu jednocześnie odmawia się podstawowego znaczenia.

Charakter i konstrukcja „nowego” zażalenia poziomego są zbliżone do zażalenia poziomego na postanowienia sądu drugiej instancji, uregulowanego dotychczas w art. 394² § 1 k.p.c. Należy przypomnieć, że wprowadzenie tej instytucji odzwierciedlało kompromis między dążeniem do zapewnienia stronom prawa do zaskarżania niektórych postanowień sądu drugiej instancji niekończących postępowania w sprawie a odciążeniem Sądu Najwyższego od konieczności weryfikowania postanowień wydawanych w kwestiach wypadkowych³⁴. Zapewnienie zaskarżalności niektórych dotychczas niezaskarżalnych rozstrzygnięć stanowiło przejaw realizacji postulatów wyrażanych w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego³⁵. Chodziło jednak wyłącznie o sytuacje, w których alternatywą mogłoby być wniesienie zażalenia do Sądu Najwyższego jako

³⁰ Zob. ustawę z 16.09.2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. nr 233 poz. 1381).

³¹ Por. art. 426 § 2 k.p.k. W tym wypadku zażalenie poziome stanowi odstępstwo od zasady, że zwyczajny środek odwoławczy nie przysługuje od orzeczeń wydanych przez sąd odwoławczy.

³² Zażalenie poziome stało się zasadniczym rodzajem zażalenia także w postępowaniu egzekucyjnym, co uzasadniono „podrzedną rolą egzekucji wobec postępowania rozpoznawczego”. Szerzej zob. O. Marcewicz, *Komentarz do art. 767⁴ (w:) Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*, red. T. Zembrzuski, Warszawa 2020, t. 2, s. 1459.

³³ Por. J. Kaspryszyn, *O potrzebie zmiany regulacji środków zaskarżenia w postępowaniu cywilnym – głos w dyskusji (w:) Reforma postępowania cywilnego w świetle projektów Komisji Kodyfikacyjnej*, red. K. Markiewicz, Warszawa 2011, s. 146.

³⁴ Zob. T. Zembrzuski, *Zażalenie...*, s. 440.

³⁵ Zob. wyrok TK z 2.06.2010 r. (SK 38/09), OTK-A 2010/5, poz. 46.

organu wyłączonego ze struktury sądownictwa powszechnego. Współcześnie zażalenie poziome stało się alternatywą także wobec zażalenia z sądu pierwszej do sądu drugiej instancji.

Na tle przeprowadzanych na przestrzeni ostatnich lat nowelizacji i działań służących korekcie systemu środków prawnych T. Wiśniewski zaznaczał, że wprowadzenie zażalenia poziomego ograniczonego jedynie do kwestii incydentalnych nie koliduje z gwarancjami konstytucyjnymi³⁶. Sięgnięcie do takiego rozwiązania było efektem stwierdzenia, że zasada dwuinstancyjności, uregulowana w art. 176 ust. 1 Konstytucji RP, nie wymaga umożliwienia zaskarżalności postanowień incydentalnych sądu drugiej instancji, a art. 78 Konstytucji RP nie narzuca bezwzględnie dewolutywności środka zaskarżenia³⁷. W orzecznictwie oraz w piśmiennictwie aprobuje się pogląd o braku bezwzględnego nakazu kształtowania środków zaskarżenia jako środków dewolutywnych³⁸. Gwarancja instancyjności nie łączy się z wymaganiami zaskarżalności orzeczenia do organu usytuowanego wyżej w strukturze organów wymiaru sprawiedliwości³⁹, a kontrola prawidłowości orzekania w kwestiach formalnych, wypadkowych może być zatem prowadzona przed tym samym sądem⁴⁰. Sama dopuszczalność utworzenia i funkcjonowania zażalenia poziomego nie powinna jednak stanowić „remedium na postulat zaskarżania wszystkich orzeczeń incydentalnych”⁴¹. W piśmiennictwie trafnie zwrócono uwagę, że postanowienia obecnie zaskarżalne niedewolutywnym zażaleniem nie kończą wprawdzie postępowania w sprawie i nie tamują jego rozpoznania, lecz nie wszystkie mają ściśle procesowy charakter, ograniczony do biegu postępowania w sprawie⁴². Przedmiotowa nowelizacja nie ogranicza się do „kwestii ubocznych, z założenia mniej istotnych dla prawidłowego zapewnienia toku postępowania”⁴³. Wydaje się, że katalog zawarty w art. 394^{1a} k.p.c. jest zdecydowanie za szeroki, obejmuje orzeczenia, których prawidłowość powinna być poddana kontroli sądu wyższej

³⁶ Zob. T. Wiśniewski, *Czy potrzebne są zmiany...*, s. 19.

³⁷ Szerzej zob. T. Zembrzuski, *Zaskarżanie orzeczeń incydentalnych wydanych po raz pierwszy w toku instancji*, „Przegląd Sądowy” 2007/9, s. 18; M. Michalska-Marciniak, *Zaskarżalność postanowień w przedmiocie kosztów procesu zasądzonych po raz pierwszy przez sąd drugiej instancji. Glosa do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 9.02.2010 r. (SK 10/09)*, „Polski Proces Cywilny” 2011/3, s. 168.

³⁸ Zob. A. Jakubecki, *Kilka uwag o instancyjności postępowania cywilnego na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego* (w:) *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego, Serock k. Warszawy, 24–26 września 2009 r.*, red. T. Ereciński, K. Weitz, Warszawa 2010, s. 103.

³⁹ Zob. M. Michalska-Marciniak, *Definicja pojęcia „instancja”* (w:) *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego, Serock k. Warszawy, 24–26 września 2009 r.*, red. T. Ereciński, K. Weitz, Warszawa 2010, s. 497.

⁴⁰ Por. J. Derlatka, *Zaskarżalność postanowień w przedmiocie wyłączenia sędziego w procesie cywilnym*, cz. 2, „Palestra” 2012/1–2, s. 47.

⁴¹ Por. J. Kaspryszyn, *O potrzebie zmiany...*, s. 148.

⁴² Zob. M. Romańska, *Komentarz do art. 394^{1a} (w:) Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*, red. T. Zembrzuski, Warszawa 2020, t. 1, s. 897.

⁴³ Zob. K. Górski (w:) *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, Art. 1–505³⁹, red. T. Szanciło, Legalis/el. 2019 – komentarz do art. 394^{1a}.

instancji, czego dobitnym przykładem mogą być choćby wspomniane rozstrzygnięcia w przedmiocie odrzucenia środka zaskarżenia czy odmowy uzasadnienia lub doręczenia uzasadnienia orzeczenia. Można by bronić zapatrywania, że instancyjność procesu decyzyjnego powinna odnosić się do pierwszego rozstrzygnięcia w sprawie⁴⁴. Instytucja zażalenia, współkształtująca system dwuinstancyjnego postępowania, powinna co do zasady zakładać występowanie nierównorzędnych szczebli w hierarchii organów wymiaru sprawiedliwości⁴⁵.

Rezygnację, czy też ograniczenie dewolutywności zażalenia, uznano za „bardzo istotną zmianę”⁴⁶ w treści art. 394 i n., której wprowadzenia nie poparto jednak szerszym uzasadnieniem. Zmianie tej zarzucono, że „jakkolwiek jest ona pragmatycznie uzasadniona, to nie uwzględnia (...) dostatecznie ukształtowanego modelu zażalenia, tradycyjnie pojmowanych funkcji i znaczenia zażalenia oraz uwarunkowań kulturowych i organizacyjnych”⁴⁷. Nie wzięto, jak się wydaje, pod uwagę zalet dewolucji wynikających z przeniesienia kompetencji do kontroli orzeczenia z sądu niższej instancji do sądu wyższej instancji. Należy mieć na względzie, że „ponowne badanie sprawy przez organ bardziej doświadczony daje większe gwarancje prawidłowych wyników, zapewnia pełniejszą realizację prawa do sądu – prawa do właściwego rozstrzygnięcia”⁴⁸. Zachodzi w tym wypadku ryzyko petryfikacji w poszczególnych sądach wypracowanych w nich poglądów na temat zasad wykładni i stosowania przepisów będących podstawą orzekania postanowieniami⁴⁹. Dewolutywność jest gwarantem kształtowania jednolitej wykładni i praktyki w sądach podległych instancyjnie. Uniwersalnym walorem instancyjności jest zapewnienie jednolitości orzecznictwa⁵⁰, które w tym samym stopniu pożądane jest odnośnie do kontroli o charakterze merytorycznym, jak i formalnej, niedewolutywność utrudnia zaś osiągnięcie tego celu. Dodatkowo należy zauważyć, że zwiększenie zakresu zastosowania zażalenia poziomego wiąże się ze wzrostem ryzyka postrzegania rozstrzygnięć istotnych kwestii procesowych jako wydawanych nieobiektywnie, tj. przez osoby „najbliżej współpracujące z sędzią”⁵¹, który dokonał kontestowanej czynności decyzyjnej.

Ustawodawca, dezawuuując dotychczasową rolę dewolutywności środka zaskarżenia, *de facto* uderzył w istotę zażalenia. Mamy do czynienia ze zmianą standardu środka prawnego, którego określanie mianem „odwoławczego” przestało być uprawnione.

⁴⁴ Por. Z. Czeszejko-Sochacki, *Prawo do sądu w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (Ogólna charakterystyka)*, „Państwo i Prawo” 1997/11–12, s. 91.

⁴⁵ Por. M. Michalska-Marciniak, *Czy zażalenie przysługuje na postanowienie sądu drugiej instancji w przedmiocie nadania klauzuli wykonalności?*, „Polski Proces Cywilny” 2010/1, s. 92.

⁴⁶ Zob. M. Klonowski, *Kierunki zmian...*, s. 199.

⁴⁷ Zob. A. Łazarska, K. Górski (w:) *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, Art. 1-505³⁹, red. T. Szan- cilo, Legalis/el. 2019 – komentarz do art. 394.

⁴⁸ Zob. P. Pogonowski, *Dopuszczalność zażalenia w postępowaniu upadłościowym*, „Przegląd Prawa Handlo-wego” 2005/12, s. 57.

⁴⁹ Zob. M. Romańska, *Komentarz do art. 394^{1a} (w:) Kodeks...*, red. T. Zembrzusi, Warszawa 2020.

⁵⁰ Zob. F. Zedler, *Zagadnienie instancyjności postępowania cywilnego (w:) Prace z prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ku czci Sędziego Janusza Pietrzykowskiego*, Warszawa 2000, s. 377.

⁵¹ Zob. A. Łazarska, K. Górski (w:) *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, Art. 1–505³⁹, red. T. Szan- cilo, Legalis/el. 2019 – komentarz do art. 394.

Powstaje wątpliwość, czy nowelizacja była na tyle uzasadniona potrzebami praktyki, w tym zwłaszcza brzmiącym już nieco fetyszystycznie postulatem uproszczenia postępowania⁵², aby obalać fundamentalną konstrukcję procesową czy też marginalizować jej znaczenie.

IV. Nadużywanie instytucji zażaleń przez wnoszenie środków *a priori* niezasadnych albo nawet niedopuszczalnych jest zjawiskiem widocznym w praktyce. Osłabia ono efektywność i sprawność postępowania co do istoty sprawy oraz obniża autorytet organów wymiaru sprawiedliwości w sytuacji, w której sądy nie są w stanie rozpoznawać sprawy co do istoty, lecz zmuszane są mierzyć się ze skrupulatnie zaplanowanymi nieraz działaniami służącymi obstrukcji procesowej. Czas trwania postępowań sądowych bywa wydłużany m.in. przez inicjowanie wielu postępowań wпадkowych, zaskarżanie incydentalnych orzeczeń, wnoszenie kolejnych pism zawierających nadmierną liczbę wniosków charakteryzujących się uporczywym ponawianiem żądań⁵³. Wnoszenie niedopuszczalnych zażaleń służy niekiedy wymuszaniu na sądzie podjęcia decyzji nie po to, żeby doszło do uwzględnienia środka odwoławczego, lecz po to, by wydane rozstrzygnięcie mogło zostać ponownie zaskarżone. Projektodawca postawił diagnozę, że multiplikowanie zażaleń stało się wręcz „idealnym narzędziem obstrukcji procesowej, przy czym, niestety, znajomość tego narzędzia zatacza coraz szersze kręgi”. Zjawisko to zalicza się do „głównych przeszkód stojących na drodze efektywnego funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości”⁵⁴.

Zakaz nadużywania praw procesowych jest elementem prawa do rzetelnego postępowania jako prowadzonego z uwzględnieniem reguł *fair play* oraz poszanowaniem prawideł uczciwego, lojalnego i sprawiedliwego procedowania w sprawie⁵⁵. Nowelizacja z 4.07.2019 r. nie tylko ustanowiła ogólny zakaz nadużywania prawa procesowego wyrażony w art. 4¹ k.p.c.⁵⁶, lecz wprowadziła także mechanizmy sankcjonujące działania stron i uczestników postępowania⁵⁷, które nie stanowią formy korzystania z poszczególnych uprawnień, lecz są postacią ich nadużywania⁵⁸. Jedno z nowo utworzonych rozwiązań odnosi się do instytucji zażalenia. W tym wypadku jednak chodzi nie tylko o przeciwdziałanie nadużywaniu przez strony posiadanych uprawnień, lecz także – a może

⁵² Por. J. Gudowski, *Protokół elektroniczny, czyli próba zamachu na Jana Gutenberga* (w:) *Postępowanie rozpoznawcze w przyszłym Kodeksie postępowania cywilnego*, red. K. Markiewicz, A. Torbus, Warszawa 2014, s. 773.

⁵³ Szerzej zob. R. Obrębski, *Nadużycie uprawnień procesowych w zakresie środków zaskarżenia w postępowaniu cywilnym* (w:) *Nadużycie prawa procesowego cywilnego*, red. P. Grzegorzczak, M. Wałasiak, F. Zedler, Warszawa 2019, s. 114.

⁵⁴ Zob. M. Klonowski, *Kierunki zmian...*, s. 183.

⁵⁵ Szerzej zob. M.G. Plebanek, *Nadużycie praw procesowych w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2012, s. 64.

⁵⁶ Zgodnie z art. 4¹ k.p.c. z uprawnienia przewidzianego w przepisach postępowania stronom i uczestnikom postępowania nie wolno czynić użytku niezgodnego z celem, dla którego je ustanowiono (nadużycie prawa procesowego).

⁵⁷ Zob. art. 226² k.p.c. zawierający katalog sankcji o charakterze fiskalnym.

⁵⁸ Zob. K. Piasecki, *Nadużycie praw procesowych przez strony*, „Palestra” 1960/1, s. 20; T. Cytowski, *Procesowe nadużycie prawa*, „Przegląd Sądowy” 2005/5, s. 81; M.G. Plebanek, *Nadużycie praw procesowych...*, s. 50.

przede wszystkim – nadużywaniu wymuszania na sądach realizacji obowiązku podjęcia działania nakazanego przepisami prawa, zgodnie z zasadą legalizmu procesowego.

Dążenie do przyspieszenia i usprawnienia postępowania odzwierciedla norma zawarta w nowo utworzonym art. 394³ k.p.c., że zażalenie wniesione jedynie dla zwłoki w postępowaniu jest niedopuszczalne (§ 1). Pod tym pojęciem rozumie się drugie i dalsze zażalenia wniesione przez tę samą stronę na to samo postanowienie (§ 2 pkt 1) oraz zażalenie na postanowienie wydane w wyniku czynności wywołanych wniesieniem przez tę samą stronę wcześniejszego zażalenia (§ 2 pkt 2), chyba że okoliczności sprawy wykluczają tę ocenę.

Ustawodawca dążył do tego, by „zażaleniom zmierzającym w oczywisty sposób jedynie do zwłoki nie nadawać normalnego biegu, w szczególności wstrzymywać biegu postępowania – ani formalnie, ani faktycznie”. W zamierzeniu twórców nowelizacji taka czynność ma mieć charakter techniczny, czyli nie stanowić przedmiotu orzeczenia sądu. Uznanie zażalenia za niedopuszczalne nie wiąże się z jego odrzuceniem, lecz pozostawieniem⁵⁹ w aktach sprawy bez nadawania mu biegu, a o zastosowaniu tej sankcji zawiadamia się stronę tylko raz⁶⁰. Sąd został zwolniony z obowiązku rozpoznawania zażalenia i podejmowania określonych czynności decyzyjnych⁶¹, w tym odrzucania pisma jako niedopuszczalnego. Norma zawarta w art. 394³ k.p.c. znajduje zastosowanie w postępowaniu zażaleniowym wszczynanym na każdym etapie postępowania, tj. zarówno przed sądem pierwszej instancji, w postępowaniu odwoławczym, a nawet w postępowaniu przed Sądem Najwyższym, którego orzeczenia mają z założenia niezaskarżalny charakter. Pozbawienie kontroli instancyjnej rozstrzygnięcia w przedmiocie uznania zażalenia za wniesione jedynie dla zwłoki⁶² może wydawać się rozwiązaniem kontrowersyjnym, jednak wpisuje się w całokształt rozwiązań służących usprawnianiu postępowania.

Ustawodawca wprowadził nową przesłankę dopuszczalności zaskarżenia, która w przeciwieństwie do dotychczasowych⁶³ ma charakter ocenny⁶⁴. Ocena ma charakter dyskrejonalny, badaniu podlegają domniemane intencje wnoszącego zażalenie⁶⁵. Motywy działań stron oraz ich skutki rzutujące na możliwość realizacji funkcji postępowania w konkretnej sprawie są zróżnicowane. Powstaje wątpliwość, czy zbadanie intencji wnoszącego zażalenie jest w ogóle możliwe do zweryfikowania. Przyjmując jednak, że sędzia na podstawie zewnętrznych cech pisma i okoliczności sprawy jest w stanie poznać motywację strony, można postawić pytanie, czy o wniesieniu zażalenia jedynie dla

⁵⁹ Oraz dalszych ewentualnych pism strony związanymi z wniesieniem zażalenia.

⁶⁰ W takim wypadku niezbędne jest pouczenie strony o zastosowaniu ustawowej sankcji oraz jej skutkach i wpływie na dalszy bieg postępowania w sprawie.

⁶¹ Sankcja jest wzorowana na zawartym w art. 64 k.p.a. mechanizmie pozostawienia zażalenia w aktach sprawy bez dalszych czynności.

⁶² Można wprowadzić rozważać uchylene zarządzenia o pozostawieniu zażalenia bez dalszych czynności na podstawie art. 359 w zw. z art. 362 k.p.c., lecz takie rozwiązanie generowałoby dalszą dezorientację i wątpliwości stron.

⁶³ Obok odtwarzanych na podstawie art. 394 i n. k.p.c. Szerzej zob. T. Zembrzusi, *Zażalenie...*, s. 401.

⁶⁴ Zob. M. Romańska, *Komentarz do art. 394³ (w:) Kodeks...*, red. T. Zembrzusi, s. 912.

⁶⁵ Zob. K. Górski (w:) *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, Art. 1–505³⁹, red. T. Szancilo, Legalis/el. 2019 – komentarz do art. 394³.

zwłoki należy wnioskować wyłącznie na podstawie intencji, jakie towarzyszyły skarżącemu, niezależnie od procesowych skutków, do jakich prowadzi korzystanie przez niego z uprawnienia do wniesienia środka zaskarżenia, czy też na podstawie weryfikowalnych obiektywnie skutków wnoszonych zażaleń⁶⁶.

Wydaje się, że sędzia (przewodniczący) powinien każdorazowo, odwołując się do klauzuli dobrych obyczajów oraz do normy zawartej w art. 4¹ k.p.c., odpowiedzieć na pytanie, czy skarżący w prawidłowy sposób korzysta z przysługującego mu uprawnienia, czy też dąży wyłącznie do przedłużenia postępowania, tj. wymusza na sądzie realizację powinności podjęcia spodziewanego działania. Spojrzenie przez pryzmat celu instytucji prawa procesowego⁶⁷ służy identyfikacji określonego *ad casum* zachowania w kontekście podciągnięcia go pod kategorię nadużycia prawa procesowego. Chodzi o to, czy skarżący czyni użytek z zażalenia zgodnie z jego celem, czy też jego działania są ukierunkowane na inne efekty. Nie chodzi przy tym o ocenę subiektywną, lecz przy uwzględnieniu obiektywnego miernika⁶⁸. Konieczne jest przypisanie skarżącemu intencji spowodowania jedynie zwłoki w postępowaniu przez skorzystanie z formalnie dopuszczalnego zażalenia. Działania sądu sprowadzają się do oceny konkretnej czynności, bez podejmowania czynności wywołanych jej podjęciem oraz kończeniem etapu procesu, który został zainicjowany wniesieniem zażalenia.

Ustawodawca, chcąc ułatwić sędziemu podjęcie prawidłowej decyzji procesowej, odwołał się do obserwowanych nieraz w praktyce⁶⁹ przejawów nadużywania prawa do zaskarżenia orzeczenia w postaci ponawiania zażaleń na to samo rozstrzygnięcie oraz kwestionowania postanowienia w przedmiocie odrzucenia niedopuszczalnego zażalenia. Podobnie należy ocenić wnoszenie pism zawierających braki formalne lub fiskalne, co – przy zastosowaniu reguł ogólnych – wiązać się powinno z koniecznością wszczęcia postępowania naprawczego⁷⁰. Wymienione wprost w ustawie zachowania nie wyczerpują sytuacji, które mogą być zakwalifikowane jako stanowiące przejaw nadużycia prawa do zaskarżenia orzeczenia⁷¹.

W piśmiennictwie wskazano na potrzebę analizy okoliczności sprawy, które mogą wykluczyć celowość stosowania art. 394³ k.p.c. K. Górski zauważa, że ocena zażalenia jako niedopuszczalnego wymaga „uwzględnienia całokształtu sprawy (np. dotychczasowego zachowania się strony, znaczenia kwestionowanego rozstrzygnięcia dla rzeczywistej i rzetelnej obrony jej praw), a także dokonania wstępnej analizy samego zażalenia”⁷². Trafne jest jednak spostrzeżenie R. Obrębskiego, że przy określaniu,

⁶⁶ Por. M. Romańska, *Komentarz do art. 394³ (w:) Kodeks...*, red. T. Zembrzusi, s. 913.

⁶⁷ Szerzej zob. M.G. Plebanek, *Nadużycie praw procesowych...*, s. 54; T. Ereciński, *Nadużycie praw procesowych w postępowaniu cywilnym. Tezy i wstępne propozycje dyskusji (w:) Nadużycie prawa procesowego cywilnego*, red. P. Grzegorzczak, M. Walasik, F. Zedler, Warszawa 2019, s. 16.

⁶⁸ Por. T. Ereciński, *Nadużycie praw...*, s. 17.

⁶⁹ Szerzej zob. R. Obrębski, *Nadużycie uprawnień procesowych...*, s. 113.

⁷⁰ Por. postanowienie SN z 3.09.2018 r. (III CSK 165/18), LEX nr 2541918.

⁷¹ Odmienne zob. Ł. Błaszczak, *Komentarz do art. 4¹ (w:) Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*, red. T. Zembrzusi, s. 33.

⁷² Zob. K. Górski (w:) *Kodeks...*, red. T. Szancilo – komentarz do art. 394^{1a}.

czy wniesienie zażalenia stanowi nadużycie prawa procesowego, nie można brać pod uwagę „okoliczności sprawy”, które w przepisach Kodeksu postępowania cywilnego dotyczą podstawy faktycznej powództwa (głównego i wzajemnego), względnie mogą obejmować także inne działania stron poza procesem. Autor podkreśla, że odwoływanie się do takich okoliczności jest chybione i oderwane od celu oraz podstawy określenia zastosowania instytucji nadużywania uprawnień procesowych, która dotyczy stosunków procesowych i funkcji postępowania, nie zaś okoliczności, które podlegają w nim badaniu na potrzeby rozstrzygnięcia o zasadności powództwa⁷³. Okoliczności sprawy nie mogą stanowić podstawy oceny, czy czynność została podjęta jedynie w celu przedłużenia postępowania. Ocenie podlegają, jak już wskazano, intencje wnoszącego zażalenie.

Podjęcie legalnego działania nie powinno być sankcjonowane pozbawieniem skarżącego prawa do uzyskania rozstrzygnięcia o zasadności złożonego zażalenia. Zastosowanie art. 394³ k.p.c. wymaga stwierdzenia, że środek odwoławczy jest wniesiony „jedynie” w celu odwołania rozstrzygnięcia sprawy. *A contrario* zażalenie, które jest przejawem zwłoki w postępowaniu, nie może być pozostawione bez rozpoznania⁷⁴. Odwołanie się do określenia „jedynie” świadczy o wyjątkowym charakterze instytucji. Należy uzyskać pewność, że działanie strony nie było podyktowane chęcią wyeliminowania z obrotu prawnego wadliwego orzeczenia oraz uzyskania prawidłowego rozstrzygnięcia. Wszystkie pojawiające się wątpliwości powinny przemawiać przeciwko sięganiu do normy zawartej w art. 394³ k.p.c. Pozostawienie zażalenia w aktach sprawy powinno ograniczać się do jednoznacznych i oczywistych przejawów naruszenia przysługujących stronie uprawnień. W uzasadnieniu projektu nowelizacji jego autorzy przyznali, że „z teoretycznego punktu widzenia zamiar strony, by doprowadzić do zwłoki w postępowaniu, może wydawać się trudny do ustalenia; jednakowoż praktyka orzecznicza wskazuje, że w rzeczywistości nie ma trudności z odróżnieniem zażalenia wniesionego w dobrej wierze od wniesionego *in fraudem legis*”. W wielu wypadkach sąd (przewodniczący) nie powinien mieć wątpliwości przy dokonywaniu oceny, czy wniesienie zażalenia miało *ad casum* charakter obstrukcji procesowej i zmierzało wyłącznie do zakłócenia przebiegu procesu cywilnego.

Wątpliwości może wywoływać użyte przez ustawodawcę pojęcie „dalszych pism strony związanych z wniesieniem zażalenia”, którym – tak jak wniesionemu zażaleniu – nie nadaje się biegu. Chodzi o pisma niesamodzielne, tj. pozostające w logicznym i funkcjonalnym związku ze złożonym zażaleniem, które zostało już zakwalifikowane jako pismo z art. 394³ § 1 k.p.c. Ustawodawca miał zapewne na myśli pisma zawierające m.in. uzupełnienie lub ponowienie żądania czy odnoszące się do nadania biegu złożonemu środkowi zaskarżenia. Jednakże już w wypadku złożenia odnoszącego się do przedmiotowej problematyki pisma przygotowawczego⁷⁵ sankcja z art. 394³ § 3 k.p.c. pozostaje w kolizji z powinnością podjęcia czynności wskazanych w art. 205³ § 5 k.p.c.⁷⁶

⁷³ Zob. R. Obrębski, *Nadużycie uprawnień procesowych...*, s. 263.

⁷⁴ Zob. Ł. Błaszczak, *Komentarz do art. 4¹ (w:) Kodeks...*, red. T. Zembrzuski, s. 46.

⁷⁵ W rozumieniu art. 127 k.p.c.

⁷⁶ Pismo przygotowawcze złożone z uchybieniem terminu lub bez zarządzenia podlega zwrotowi.

Wydaje się, że normie odnoszącej się do zażalenia należy przyznać pierwszeństwo. Ma ona charakter szczególny, a zatem powinna mieć w tym wypadku zastosowanie⁷⁷.

W sytuacji, w której strona w piśmie związanym z wniesieniem niedopuszczalnego zażalenia zawrze jednocześnie inne żądania i wnioski, sąd nie może potraktować ich zgodnie z treścią. Ustawa nakazuje bowiem pozostawić bez rozpoznania „pisma” związane z zażaleniem, co uniemożliwia swoiste konwalidowanie niektórych żądań zawartych w takim piśmie. Zaaprobowanie odmiennego poglądu wymagałoby przyjęcia, że inne sformułowane przez skarżącego wnioski nie są elementem pisma związanego z wniesieniem zażalenia. W efekcie pismo musiałoby pozostać bez rozpoznania w określonym zakresie, w pozostałym zaś miałyby wywoływać skutki procesowe.

Wprowadzenie mechanizmu zawartego w art. 394³ k.p.c. co do zasady zasługuje na aprobatę. Wychodzi naprzeciw potrzebom praktyki i eliminuje zdiagnozowane zagrożenia. Od strony konstrukcyjnej mamy do czynienia z niedopuszczalnością czynności procesowej podjętej w wyniku nadużycia czynności normalnie dopuszczalnej⁷⁸. Nowelizacja wprowadziła sankcję polegającą na niepodjęciu przez sąd czynności (pozostawieniu w aktach sprawy) w razie dokonywania przez stronę czynności procesowej w sposób niezgodny z ustawowo określonym jej przeznaczeniem⁷⁹. Jednocześnie oczekuje się, by przedmiotowa regulacja była „stosowana z odpowiednią starannością i rozwagą”⁸⁰. Podjęcie stosownej decyzji wywołuje daleko idące skutki, przejawem zaś zakwalifikowania zażalenia jako niedopuszczalnego jest wyłącznie zarządzenie przewodniczącego⁸¹. Istnieje ryzyko, że wraz z dążeniem do uniemożliwienia nadużywania uprawnień procesowych może niekiedy dochodzić, choćby w sposób niezamierzony, do pozbawienia strony możliwości uzyskania ochrony prawnej. Obserwacja praktyki pozwoli zweryfikować, czy stosowanie nowego instrumentu będzie napotykać ewentualne wątpliwości, czy też pozwoli znacząco usprawnić przebieg postępowań sądowych i wyeliminować lub chociaż ograniczyć zjawisko obstrukcji procesowej.

V. Efektywność ochrony prawnej udzielanej przez sądy zależy od zorganizowania postępowania w taki sposób, aby nie tylko zapewnić jej udzielenie możliwie najszybciej, lecz także aby ochrona taka mogła być oceniona jako skuteczna⁸². Zapewnienie efektywności postępowania może być osiągnięte na różne sposoby, w tym przez modyfiko-

⁷⁷ Odmiennie zob. K. Górski (w:) *Kodeks...*, red. T. Szancilo – komentarz do art. 394^{1a}.

⁷⁸ Zob. J. Gudowski, *Nadużycie prawa procesowego...*, s. 60.

⁷⁹ Por. R. Obrębski, *Nadużycie uprawnień procesowych...*, s. 321.

⁸⁰ Zob. K. Górski (w:) *Kodeks...*, red. T. Szancilo – komentarz do art. 394^{1a}.

⁸¹ M. Romańska wyraża wątpliwość co do tego, komu przysługuje kompetencja do zakwalifikowania zażalenia jako wniesionego wyłącznie dla zwłoki. Zwraca uwagę, że z bezosobowej wypowiedzi ustawodawcy w art. 394² § 2 k.p.c. nie wynika, żeby stosowanie ustalonej w nim kompetencji miało należeć do przewodniczącego, chociaż jest to rozwiązanie bardziej operatywne. Zob. M. Romańska, *Komentarz do art. 394³ (w:) Kodeks...*, red. T. Zembrzusi, s. 912.

⁸² Zob. T. Erciński, K. Weitz, *Efektywność ochrony prawnej udzielanej przez sądy w Polsce*, „Przegląd Sądowy” 2005/10, s. 14.

wanie zakresu środków procesowych i zakresu kontroli instancyjnej⁸³. Ukształtowanie postępowania odwoławczego musi respektować określone standardy i wymagania⁸⁴. Stwierdzenie to jest adekwatne nie tylko do postępowania apelacyjnego służącego kontroli merytorycznej orzeczeń sądu pierwszej instancji⁸⁵, lecz zachowuje aktualność także do postępowania zażaleniewego. Wypracowany na przestrzeni lat standard powinien być utrzymany względem obu zwykłych środków odwoławczych w postępowaniu cywilnym.

Ustawodawca dysponuje szerokim zakresem możliwości kształtowania zażalenia i postępowania wywołanego jego wniesieniem. Tworzeniu oraz poprawianiu systemu środków zaskarżenia powinno towarzyszyć dążenie do zapewnienia jasności i przejrzystości instytucji prawnych stosowanych w praktyce. Przeobrażenia prawa procesowego powinny uwzględniać rangę i znaczenie prawa do rzetelnego procesu⁸⁶. Każdy system środków zaskarżenia musi mieć określone granice i optymalny kształt, stanowiący wypadkową ważenia przez ustawodawcę różnych wartości, założeń i efektów, które mogą uwidocznić się w praktyce sądowej. Poczynione uwagi pozwalają z jednej strony z aprobatą odnieść się do możliwości pozostawiania w aktach sprawy zażaleń wnoszonych jedynie w celu przewleczenia postępowania. Z drugiej strony zdecydowanie krytycznie należy ocenić rozbudowę zakresu zażalenia poziomu kosztem jego klasycznej formy. Przy dokonywaniu oceny nowelizacji warto pamiętać, aby oddzielać i osobno analizować obie przybliżone zmiany.

Potrzeba wzmocnienia gwarancji realizacji konstytucyjnego prawa do rozpoznania spraw cywilnych bez niepotrzebnego i zbędnego przedłużania postępowania nie budzi wątpliwości. Pośpiech nie jest jednak wartością, przez pryzmat której należy kształtować konstrukcję środka zaskarżenia. Przyspieszanie oraz usprawnianie postępowania w wielu aspektach może budzić nie tylko zdziwienie, czego przykładem może być odwołana na margines problematyka dewolutywności. Zasada instancyjności, zaliczana do naczelných zasad wymiaru sprawiedliwości⁸⁷, stała się nieadekwatna do instytucji procesowej określanej mianem zażalenia.

Czy marginalizacja roli tzw. klasycznego zażalenia, sprawdzonych i utrwalonych rozwiązań, powinna być postrzegana jako sukces i element daleko idących przeobrażeń procesu cywilnego? W piśmiennictwie wyrażono już przekonanie, że omawiane zmiany „niewątpliwie mogą pozwolić na usprawnienie postępowania oraz (...) spoczywania rozpoznania innych kwestii niezwiązanych bezpośrednio z przedmiotem zażalenia”⁸⁸. Krótkoterminowo można będzie zapewne obserwować skrócenie czasu niektórych po-

⁸³ Por. H. Pietrzkowski, *Prawo do rzetelnego procesu w świetle zmienionej procedury cywilnej*, „Przegląd Sądowy” 2005/10, s. 48.

⁸⁴ Zob. P. Grzegorzczak, K. Weitz (w:) *Konstytucja RP. Komentarz do art. 1-86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016, s. 1145.

⁸⁵ Zob. T. Zembrzusi, *Dokąd zmierza apelacja...*, s. 64.

⁸⁶ Por. T. Wiśniewski, *Czy potrzebne są zmiany...*, s. 9.

⁸⁷ Zob. K. Korzan, *Naczelné zasady wymiaru sprawiedliwości i naczelné zasady postępowania nieprocesowego*, „Rejent” 2004/7, s. 11; A. Zieliński, *Konstytucyjny standard instancyjności postępowania sądowego*, „Państwo i Prawo” 2005/11, s. 3.

⁸⁸ Zob. K. Górski (w:) *Kodeks...*, red. T. Szancilo – komentarz do art. 394^{1a}.

stępować zażaleniowych, co przełoży się na zadowolenie i aprobatę skarżących, lecz zasadnicze zastrzeżenia i wątpliwości mogą narastać, a docelowo prowadzić nawet do chaosu i rozbieżności. Dostarczenie negatywnych następstw rezygnacji z dewolucyjności zażaleń i związanego z tym ryzyka petryfikacji poglądów – nie zawsze prawidłowych i reprezentatywnych – wypracowywanych w poszczególnych sądach będzie wymagało czasu. Ich wystąpienie może docelowo stanowić argument przemawiający za potrzebą przywracania części starych rozwiązań i rezygnacji z niektórych mechanizmów „usprawniania” postępowania sądowego. W takich warunkach trudno mówić o trwałości określonych unormowań i przewidywalności stosowania prawa procesowego.

Nowelizacja przepisów regulujących zażalenie i postępowanie wywołane jego wniesieniem uwidacznia zarówno zalety, jak i mankamenty wprowadzanych rozwiązań procesowych. W tym wypadku ustawodawca nie podołał jednak zasadniczemu wyzwaniu. Prawidłowe zakwalifikowanie zażalenia sprawiło trudności już na gruncie dotychczasowego stanu prawnego⁸⁹. Sytuacja ta nie uległa poprawie. Przeciwnie, wbrew zgłaszanemu w piśmiennictwie postulatowi powrotu do klasycznej formuły zażalenia jako zwykłego środka odwoławczego pogłębiło się zjawisko „multiplikowania zażaleń”⁹⁰. Nie utworzono odmiennej siatki pojęciowej dla nietypowych lub nowych „modeli” zażalenia. Eskaluje to chaos pojęciowy, komplikując system środków zaskarżenia, co może być źródłem nieporozumień nie tylko wśród stron procesu, lecz także wśród sędziów i zawodowych pełnomocników.

ABSTRACT

dr hab. Tadeusz Zembrzuski

The author is assistant professor at the Chair of Civil Procedure at the Faculty of Law and Administration at Warsaw University, attorney at law (Warsaw District Chamber of Attorneys at Law in Warsaw)

Some remarks about complaint in civil proceedings

Any contestation measures system ought to have specific boundaries and optimum form, in recognition of the assorted values, assumptions and effects potentially revealed in judicial practice. Any modification to contestation measures should involve efforts to ascertain the clarity and transparency of legal institutions. The need to bolster the guarantee of exercising constitutional law in examining civil law cases without undue or redundant delay in proceedings raises no doubt. Yet amendments to legal provisions regulating complaints and proceedings resulting therefrom serve to highlight the advantages and disadvantages of all solutions implemented. Devolution is a notion developed in strict association with measures of appeal, one formerly considered a component of the very essence of that legal measure. The amendment of 2019

⁸⁹ Por. T. Ereciński, *Wprowadzenie...*, s. 67.

⁹⁰ Zob. T. Zembrzuski, *Zażalenie...*, s. 400.

introduced a solution wherein incidental matters would be examined by another panel of judges of the selfsame judicial instance. The so-called horizontal complaint has been elevated to the rank of legal principle, the role of the classic complaint marginalised. The instance-based nature of the decision process ought to be reflected in the first ruling in a case. The complaint co-creates the system of two-instance proceedings under civil law, and should in principle assume the existence of non-equivalent tiers in judicial hierarchy. The introduced amendments have made the measures of contestation system more complex, and may as a result give rise to misunderstandings not only among parties to legal proceedings, but also among justices and professional plenipotentiaries.

The option of leaving complaints serving the sole purpose of protracting legal proceedings in the case file calls for approval. The change meets the needs of legal practice while eliminating any diagnosed threats. The court shall examine whether the complainant is using the complaint in conformity to intended purpose, or whether his/her action has been intended to protract the proceedings. The legislator has introduced a sanction involving the court failing to take action should a party file a complaint in a manner non-conforming to intended purpose. Submitting a complaint to the non-exclusive purpose of protracting legal proceedings shall not carry the penalty of the complainant being deprived of his/her right to secure a ruling concerning the justifiability of the claim.

Keywords: *amendments to civil proceedings, improving the expedience and effectiveness of proceedings, effectiveness of legal protection, measures of contestation, measures of appeal, complaint, horizontal complaint, devolution, judicial instance, abuse of procedural law, leaving a document in the case file without taking related action*

dr hab. Tadeusz Zembrzuski

zembrzuski@wpia.uw.edu.pl; ORCID: 0000-0001-8239-6827

Autor jest adiunktem w Katedrze Postępowania Cywilnego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, radcą prawnym (Okręgowa Izba Radców Prawnych w Warszawie).

BIBLIOGRAFIA ZAŁĄCZNIKOWA

Bładowski Bogdan, *Środki odwoławcze w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2007

Błaszczak Łukasz, *Komentarz do art. 4¹ (w:) Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*, red. T. Zembrzuski, Warszawa 2020, t. 1

Broniewicz Witold, *Istota i rodzaje zażalenia w postępowaniu cywilnym*, „Przeгляд Sądowy” 2001/1

- Cytowski Tytus**, *Procesowe nadużycie prawa*, „Przegląd Sądowy” 2005/5
- Czeszejko-Sochacki Zdzisław**, *Prawo do sądu w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (Ogólna charakterystyka)*, „Państwo i Prawo” 1997/11–12
- Derlatka Joanna**, *Zaskarżalność postanowień w przedmiocie wyłączenia sędziego w procesie cywilnym*, cz. 2, „Palestra” 2012/1–2
- Ereciński Tadeusz**, *Nadużycie praw procesowych w postępowaniu cywilnym. Tezy i wstępne propozycje dyskusji (w:) Nadużycie prawa procesowego cywilnego*, red. P. Grzegorzczak, M. Walasik, F. Zedler, Warszawa 2019
- Ereciński Tadeusz**, *Wprowadzenie do zaskarzania orzeczeń w postępowaniu cywilnym (w:) System Prawa Procesowego Cywilnego*, red. T. Ereciński, t. 3, *Środki zaskarżenia*, red. J. Gudowski, Warszawa 2013, cz. 1
- Ereciński Tadeusz, Weitz Karol**, *Efektywność ochrony prawnej udzielanej przez sądy w Polsce*, „Przegląd Sądowy” 2005/10
- Graliński Wojciech, Sawczuk Mieczysław**, *Model zażalenia*, „Problemy Egzekucji Sądowej” 2001/14
- Górski Krzysztof (w:) Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz**, t. 1, *Art. 1–505³⁹*, red. T. Szancilo, Legalis/el. 2019 – komentarz do art. 394^{1a}
- Górski Krzysztof (w:) Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz**, t. 1, *Art. 1–505³⁹*, red. T. Szancilo, Legalis/el. 2019 – komentarz do art. 394³
- Grzegorzczak Paweł**, *Dopuszczalność i kształt apelacji w postępowaniu cywilnym – perspektywy przyszłej regulacji z uwzględnieniem standardów konstytucyjnych i międzynarodowych (w:) Postępowanie rozpoznawcze w przyszłym Kodeksie postępowania cywilnego*, red. K. Markiewicz, A. Torbus, Warszawa 2014
- Grzegorzczak Paweł, Weitz Karol (w:) Konstytucja RP. Komentarz do art. 1–86**, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016
- Gudowski Jacek**, *Nadużycie prawa procesowego cywilnego w postępowaniu rozpoznawczym (im ampliore contextu) (w:) Nadużycie prawa procesowego cywilnego*, red. P. Grzegorzczak, M. Walasik, F. Zedler, Warszawa 2019
- Gudowski Jacek**, *Protokół elektroniczny, czyli próba zamachu na Jana Gutenberga (w:) Postępowanie rozpoznawcze w przyszłym Kodeksie postępowania cywilnego*, red. K. Markiewicz, A. Torbus, Warszawa 2014
- Hanausek Stanisława**, *Orzeczenie sądu rewizyjnego w procesie cywilnym*, Warszawa 1966
- Hanausek Stanisława**, *System zaskarzania orzeczeń sądowych w nowym polskim postępowaniu cywilnym*, „Studia Cywilistyczne” 1967/9
- Jakubecki Andrzej**, *Kilka uwag o instancyjności postępowania cywilnego na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego (w:) Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego, Serock k. Warszawy, 24–26 września 2009 r.*, red. T. Ereciński, K. Weitz, Warszawa 2010

- Jeziorski Alojzy**, *Skład sądu I instancji przy ponownym rozpoznawaniu sprawy* (art. 388 § 1 k.p.c.), „Palestra” 1977/5
- Kaspryszyn Janusz**, *O potrzebie zmiany regulacji środków zaskarżenia w postępowaniu cywilnym – głos w dyskusji* (w:) *Reforma postępowania cywilnego w świetle projektów Komisji Kodyfikacyjnej*, red. K. Markiewicz, Warszawa 2011
- Klonowski Maciej**, *Kierunki zmian postępowania cywilnego w projekcie Ministra Sprawiedliwości ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw z 27.11.2017 r. – podstawowe założenia, przegląd proponowanych rozwiązań oraz ich ocena*, „Polski Proces Cywilny” 2018/2
- Korzan Kazimierz**, *Naczelne zasady wymiaru sprawiedliwości i naczelne zasady postępowania nieprocesowego*, „Rejent” 2004/7
- Krajewski Jan**, *Zażalenie w postępowaniu cywilnym*, „Palestra” 1973/11
- Łazarska Aneta, Górski Krzysztof** (w:) *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, Art. 1-505³⁹, red. T. Szancilo, Legalis/el. 2019 – komentarz do art. 394
- Malczyk Małgorzata**, *Zażalenie w postępowaniu cywilnym do Sądu Najwyższego jako gwarancja konstytucyjnego prawa do sądu – uwagi na tle art. 394¹ § 1 k.p.c. (czego oczekujemy od przyszłego Kodeksu postępowania cywilnego)* (w:) *Postępowanie rozpoznawcze w przyszłym Kodeksie postępowania cywilnego*, red. K. Markiewicz, A. Torbus, Warszawa 2014
- Marcewicz Olimpia**, *Komentarz do art. 767⁴ (w:) Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian, Tom II*, red. T. Zembrzuski, Warszawa 2020
- Michalska-Marciniak Monika**, *Czy zażalenie przysługuje na postanowienie sądu drugiej instancji w przedmiocie nadania klauzuli wykonalności?*, „Polski Proces Cywilny” 2010/1
- Michalska-Marciniak Monika**, *Definicja pojęcia „instancja”* (w:) *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego, Serock k. Warszawy, 24–26 września 2009 r.*, red. T. Ereciński, K. Weitz, Warszawa 2010
- Michalska-Marciniak Monika**, *Zasada instancyjności w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2013
- Michalska-Marciniak Monika**, *Zaskarżalność postanowień w przedmiocie kosztów procesu zasądzonych po raz pierwszy przez sąd drugiej instancji. Głosa do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 9.02.2010 r. (SK 10/09)*, „Polski Proces Cywilny” 2011/3
- Obreński R.**, *Nadużycie uprawnień procesowych w zakresie środków zaskarżenia w postępowaniu cywilnym* (w:) *Nadużycie prawa procesowego cywilnego*, red. P. Grzegorzczyk, M. Walasik, F. Zedler, Warszawa 2019

- Piasecki Kazimierz**, *Nadużycie praw procesowych przez strony*, „Palestra” 1960/1
- Piekarski Mieczysław**, *Zażalenie w postępowaniu cywilnym*, „Palestra” 1960/3
- Pietrzkowski Henryk**, *Prawo do rzetelnego procesu w świetle zmienionej procedury cywilnej*, „Przegląd Sądowy” 2005/10
- Plebanek Maciej Grzegorz**, *Nadużycie praw procesowych w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2012
- Pogonowski Piotr**, *Dopuszczalność zażalenia w postępowaniu upadłościowym*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2005/12
- Romańska Marta**, *Komentarz do art. 394^{1a} (w:) Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*, red. T. Zembruski, Warszawa 2020, t. 1
- Romańska Marta**, *Komentarz do art. 394³ (w:) Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*, Tom I, red. T. Zembruski, Warszawa 2020
- Siedlecki Władysław**, *Podstawy rewizji cywilnej*, Warszawa 1959
- Siedlecki Władysław**, *System środków zaskarżenia według nowego kodeksu postępowania cywilnego*, „Państwo i Prawo” 1965/5–6
- Siedlecki Władysław**, *Zażalenie w procesie cywilnym de lege lata i de lege ferenda (I)*, „Nowe Prawo” 1960/4
- Wiśniewski Tadeusz**, *Czy potrzebne są zmiany w systemie środków zaskarżenia w postępowaniu cywilnym?*, „Polski Proces Cywilny” 2011/2
- Wiśniewski Tadeusz**, *Problematyka instancyjności postępowania sądowego w sprawach cywilnych (w:) Ars et usus. Księga pamiątkowa ku czci Sędziego Stanisława Rudnickiego*, Warszawa 2005
- Wiśniewski Tadeusz**, (w:) *Skarga nadzwyczajna w świetle systemu środków zaskarżenia w postępowaniu cywilnym*, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2019
- Zedler Feliks**, *Zagadnienie instancyjności postępowania cywilnego (w:) Prace z prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ku czci Sędziego Janusza Pietrzykowskiego*, Warszawa 2000
- Zembruski Tadeusz**, *Dokąd zmierza apelacja w postępowaniu cywilnym*, „Przegląd Sądowy” 2019/7–8
- Zembruski Tadeusz**, *Skarga kasacyjna. Dostępność w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2011
- Zembruski Tadeusz**, *Zaskarzanie orzeczeń incydentalnych wydanych po raz pierwszy w toku instancji*, „Przegląd Sądowy” 2007/9

Zembruski Tadeusz, *Zażalenie (w:) System Prawa Procesowego Cywilnego*, red. T. Ereciński, t. 3, *Środki zaskarżenia*, red. J. Gudowski, Warszawa 2013, cz. 1

Zieliński Adam, *Konstytucyjny standard instancyjności postępowania sądowego*, „Państwo i Prawo” 2005/11